

DOI: 10.20535/2522-1078.2023.2(14).295289

УДК 007 : 304 : 378

Надходження до редакції: 28.11.2023

Прийняття до друку: 03.12.2023

Масімова Л. Г.

*канд. наук із соц. комунікацій, доц. кафедри
видавничої справи та редагування
Навчально-наукового видавничо-
поліграфічного інституту, КПІ ім. Ігоря
Сікорського, м. Київ, Україна, masimova@ukr.net*
ORCID: 0000-0002-4009-8749

Masimova L.

*PhD of Social Communications, Associate
Professor at the Department of Publishing
and Editing, Publishing and Printing Institute
of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute,
Kyiv, Ukraine, masimova@ukr.net*
ORCID: 0000-0002-4009-8749

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

DEVELOPMENT OF CREATIVITY IN JOURNALISM STUDENTS

У статті представлено результати дослідження факторів, що сприяють розвитку креативності здобувачів освіти у сфері журналістики. Також розглянуто чинники, що заважають розвитку креативності. Матеріали для аналізу та синтезу було зібрано шляхом опитування. На питання відповіли 75 респондентів, задіяних в освітньому процесі.

З'ясовано: фактори, що сприяють розвитку креативного мислення, формують освітнє середовище, в якому здобувач покращує емоційний інтелект, перебуває в доброзичливій атмосфері (яку підтримують викладачі та студенти), має свободу творчого самовираження, працює над створенням інформаційного продукту. Також здобувач може самостійно долати бар'єри у процесі розвитку креативного мислення.

Результати дослідження будуть корисними для науково-педагогічних працівників, які забезпечують викладання на освітніх програмах із журналістики, а також — для вдосконалення підходів, методів і практик під час планування та реалізації освітніх програм. Варто наголосити, що здобувачі журналістських спеціальностей позитивно ставляться до запровадження окремої дисципліни для вивчення методик та інструментів креативного мислення.

Здатність творчо мислити, нестандартні та інноваційні підходи до вирішення професійних завдань можуть стати конкурентними перевагами у взаємодії зі штучним інтелектом, що сприятиме збереженню робочих місць для людини. Тому вивчення креативності — її переваг, можливостей та способів формування — стане перспективним напрямом дослідження в межах цієї тематики.

Ключові слова: креативні індустрії, розвиток креативності, здобувачі журналістських спеціальностей, сприятливе освітнє середовище, креативне мислення, методи та інструменти креативного мислення

The article presents the results of the study of factors that contribute to the development of creativity of students in the field of journalism. Factors hindering the development of creativity are considered too. Materials for analysis and synthesis were collected through a survey. 75 respondents involved in the educational process answered the question.

It was found out: the factors that contribute to the development of creative thinking form an educational environment in which the graduate student improves emotional intelligence, lives in a friendly atmosphere (which is supported by teachers and students), has freedom of creative expression, works on the creation of an information product. Also, the graduate student can independently overcome barriers in the process of developing creative thinking.

The results of the research will be useful for scientific and pedagogical workers who provide teaching in educational programs in journalism, as well as for improving approaches, methods and practices during the planning and implementing of educational programs. It is worth emphasizing that graduate students of journalism specializations have a positive attitude to the introduction of a specific discipline for learning methods and tools of creative thinking.

The ability to think creatively, non-standard and innovative approaches to solving professional tasks can turn into competitive advantages in interaction with artificial intelligence, which will contribute to the preservation of jobs for people. Therefore, the study of creativity — its advantages, opportunities and methods of training — will become a promising direction of research within this topic.

Keywords: creative industries, development of creativity, students of journalism majors, favorable educational environment, creative thinking, methods and tools of creative thinking

Постановка проблеми. План відновлення України передбачає швидке економічне зростання. Серед переліку національних програм для досягнення ключових результатів є такі, що пов'язані з розвитком креативних індустрій та вдосконаленням підготовки кадрів у цій сфері. Реклама, видавнича справа, виробництво відеоконтенту, цифрова журналістика належать до креативних індустрій. Креативні індустрії — це сфера економіки, де основним капіталом є креативна ідея, що приносить прибуток. Розвиток креативності — актуальне завдання для підготовки фахівців у сфері журналістики, адже спеціаліст, який мислить інноваційно, здатен не тільки створити робоче місце для себе, а й об'єднати команду однодумців, впливати на повоєнне відновлення України.

Мета статті — з'ясувати фактори, що сприяють розвитку креативності у здобувачів журналістських спеціальностей.

Методи дослідження. Для встановлення факторів, що сприяють розвитку креативності у здобувачів спеціальності «Журналістика», було проведено опитування. Під час формулювання висновків застосовано загальнонаукові методи: аналіз результатів опитування та синтез, який допоміг комплексно досягнути властивості середовища, сприятливого для фахівця у сфері журналістики.

Огляд літератури

Розвиток креативності — тема, доволі популярна у сучасних дослідників. Тут можна виділити два напрями. Один характеризується пошуком конкретних практик, методів та інструментів креативного мислення [2, 4, 6, 13, 14]. Важливо, що методики та інструменти розвитку креативності залежать від професійної сфери майбутнього фахівця. Також поширена думка, що здобувачі й надалі зможуть самостійно використовувати ці інструменти у професійній діяльності.

Специфіка другого напрямку — в описі середовища, сприятливого для розвитку креативності [1, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15]. Більшість дослідників доводять, що розвиток креативності відбувається у спеціально організованому середовищі; відповідно зростає і роль викладачів у цьому процесі: «Поліпшення потребує селективна робота з викладачами ЗВО, цільове підвищення їхньої кваліфікації щодо комплексного розуміння ними шляхів формування креативної складової професійних компетентностей випускників для їх подальшої соціалізації і пошуку свого місця на ринку праці» [9, с. 118].

Результати

Упродовж листопада 2023 року ми досліджували фактори, які впливають на формування креативності у студентів журналістських спеціальностей. Респондентам запропонували опитування, створене в гугл-формах. Нам було важливо з'ясувати чинники, які сприяють розвитку креативності здобувачів освіти в галузі журналістики, та бар'єри, що необхідно усунути під час розвитку креативного мислення. Також важливим завданням було виявити, чи усвідомлено ставляться учасники освітнього процесу до цих питань.

В опитуванні взяли участь 72 студенти бакалаврату, які навчаються за освітніми програмами «Журналістика», «Реклама та зв'язки з громадськістю», «Видавнича справа та редагування», а також 3 викладачі цих освітніх програм. Учасниками анкетування стали студенти

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного університету біоресурсів і природокористування України, Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського та Державного університету економіки і технологій.

Більшість респондентів визнали важливість креативності для професійної реалізації журналіста за шкалою від 1 до 10, де 1 — взагалі не важлива, 10 — головна компетенція фахівця журналістських спеціальностей (8 — 12 %, 9 — 26,7 %, 10 — 53,3 %). Отже, 92 % опитаних визнали компетентність найважливішою. Отримана цифра корелює з результатом відповіді на друге питання, де 8 — 10,7 %, 9 — 25,3 %, 10 — 56 %. 92 % респондентів визнали креативність важливою для процесу професійної підготовки майбутнього журналіста. Таке визнання є підґрунтям для мотивації та самомотивації учасників освітнього процесу, стимул удосконалювати саме цю компетентність, концентрувати увагу на виконанні завдань, які вимагають креативних підходів. Крім того, таке усвідомлення дозволяє напрацьовувати колективні та індивідуальні інструменти для активізації креативного мислення.

На наш погляд, одним із важливих чинників, який сприяє розвитку креативності, є обізнаність здобувачів вищої освіти з методами та інструментами креативного мислення. Більшість респондентів (85,3 %) визнали, що володіють цими складовими.

Решта респондентів (14,7 %) переконані, що не володіють методиками та інструментами креативного мислення. 20 % опитаних не використовують методики та інструменти креативного мислення в освітньому процесі. Водночас більшість тих, хто заперечує застосування креативних методик та інструментів під час навчання, наводять приклади завдань, які вимагають залучення саме таких інструментів.

Як пояснити, чому студенти однієї освітньої програми, одного курсу та університету надають протилежні відповіді на ці питання? По-перше, можна виправдати такий результат індивідуальними особливостями здобувачів, рівнем їхньої самомотивації та самодисципліни. По-друге, це заперечення є результатом неусвідомленого ставлення до власних освітніх потреб.

А втім, 41,3 % респондентів розглядають незнання методів та інструментів креативного мислення як бар'єр на шляху розвитку креативності здобувачів вищої освіти. Аналізуючи відповіді опитаних щодо перешкод розвитку креативності, можемо підсумувати, що переважну

більшість несприятливих чинників респонденти пов'язують зі станом емоційного інтелекту. Наприклад, 68 % опитаних визнають емоційний стан бар'єром на шляху розвитку креативності. 62,7 % респондентів побоюються помилки; 66,7 % відчувають страх перед критикою з боку викладача та студентів; 60 % усвідомлюють невпевненість у власних силах (рис. 1).

Рис. 1. Чинники, які заважають розвитку креативності студентів.

Створення сприятливого освітнього середовища для розвитку креативності полягає у формуванні доброзичливої атмосфери та відповідних умов, що вдосконалюватимуть емоційний інтелект. Орієнтація на роботу у групах, мініколективах, де кожен зможе по черзі зайняти лідерську позицію, а також виконання завдань на рефлексію та аналіз емоційного стану допоможуть вирішити цю проблему.

Найважливішим чинником, що сприяє розвитку креативності, є свобода самовираження та академічна свобода — це засвідчили 85,3 % та 72 % респондентів відповідно. Вільне висловлення власних думок, переконань та оцінок, необмежений вибір тем і форм реалізації інформаційних продуктів та проєктів — важлива умова створення сприятливого середовища для формування креативного потенціалу здобувачів (рис. 2).

Вкажіть чинники, які сприяють розвитку креативності студентів:

75 відповідей

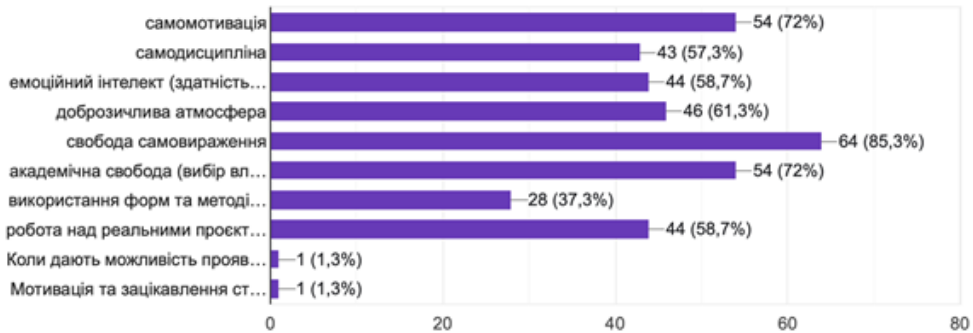

Рис. 2. Чинники, які сприяють розвитку креативності студентів.

Цікаво, що 36 % опитаних фактично обмежують себе, адже визнають, що стимулом до виконання завдання є бажання догодити викладачу. Наслідком такого самообмеження може бути формування негативних емоцій та розчарування результатами завдання, що виконане формально.

На розвиток креативності впливає характер завдань і умови їх виконання. Позитивні емоції у респондентів (65,3 %) викликають завдання для групової роботи. Індивідуальна робота над власним інформаційним продуктом подобається 56 % опитаних. Із цими результатами корелюють відповіді на відкрите питання, де респондентам запропоновано навести приклади найцікавіших практичних завдань. Серед відповідей переважають: створення інтерв'ю (зокрема, для підготовки та аналізу інформації за заданою темою), короткометражного фільму, репортажу, фоторепортажу; запис подкасту; розроблення прототипів сувенірної продукції (календарів); створення сценарію комп'ютерної гри за мотивами твору; написання фанфіку за творчістю М. Коцюбинського; створення есе та підготовка відеоролика; проведення живих опитувань тощо.

Можна зробити висновок, що здобувачам найбільше подобається виконувати завдання, де результатом є не проміжний етап роботи над інформаційним продуктом, не його частина, а завершений проєкт.

Інша група питань розкривала те, на яких саме дисциплінах доречно пропонувати завдання для розвитку креативності. Варіанти відповідей представлено нижче (респонденти могли обрати декілька):

- на обов'язкових професійних дисциплінах;
- на кожній дисципліні освітньої програми;
- на дисциплінах за вибором;
- шляхом самоосвіти.

Значна кількість опитаних (60 %) проголосували за вибіркові дисципліни; 41,3 % респондентів хочуть розвивати креативність на професійних дисциплінах; 40 % — за допомогою кожної дисципліни освітньої програми. Водночас 70,7 % респондентів обрали варіант самоосвіти. На нашу думку, це гарний знак. Адже більшість майбутніх фахівців у сфері журналістики вважають цю компетентність настільки важливою, що готові розвивати її, використовуючи самоосвіту. Про високий рівень усвідомлення важливості розвитку креативності свідчить результат відповіді респондентів на питання «Чи існує потреба в окремій дисципліні освітньої програми для опанування методів та інструментів креативного мислення?» 68 % опитаних підтвердили необхідність окремої дисципліни в освітній програмі.

Висновки

Фактори, що сприяють розвитку креативності у майбутніх фахівців із журналістики, мають прямий зв'язок зі створенням студентоцентризованого освітнього середовища, яке сприяє розвитку емоційного інтелекту, гарантує доброзичливу атмосферу та свободу для творчого самовираження студентів, надає можливість продемонструвати завершений інформаційний продукт. Також воно має спонукати здобувачів до самомотивації, самодисципліни та саморозвитку. Створення такого освітнього середовища дає можливість подолати бар'єри у процесі вдосконалення креативного мислення.

Усвідомлене ставлення до питань розвитку креативності продемонструвала переважна більшість опитаних. Приблизно 20 % потребують допомоги в цьому питанні; позитивних результатів можна досягти, якщо свідомо акцентувати увагу не тільки на методиці виконання завдань, а й на роз'ясненні методів розвитку креативного мислення. Це буде додатковою мотивацією для якісного та вдумливого виконання завдань.

Результати дослідження будуть корисними для науково-педагогічних працівників, які забезпечують викладання на освітніх програмах із

журналістики, а також — для вдосконалення підходів, методів і практик під час планування та реалізації освітніх програм. Варто наголосити, що здобувачі журналістських спеціальностей позитивно ставляться до запровадження окремої дисципліни для вивчення методик та інструментів креативного мислення.

Здатність творчо мислити, нестандартні та інноваційні підходи до вирішення професійних завдань можуть стати конкурентними перевагами у взаємодії зі штучним інтелектом, що сприятиме збереженню робочих місць для людини. Тому вивчення креативності — її переваг, можливостей та способів формування — стане перспективним напрямом дослідження в межах цієї тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабак А. І. Креативне мислення — ключова компетентність педагога XXI століття. Теорія та методика навчання та виховання. 2021. Вип. 51. С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprkhnpu_ttmniv_2021_51_4 (дата звернення: 27.11.2023)
2. Бондар Т. О. Освітні інструменти для розвитку критичного і креативного мислення в умовах інформаційного суспільства. Філософські обрії. 2019. Вип. 42. С. 133–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filo-Filo_2019_42_34 (дата звернення: 27.11.2023)
3. Глотова І. В. Розвиток креативності в системі сучасної освіти. Гілея: науковий вісник. 2019. Вип. 144(2). С. 7–9. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_144\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_144(2)_3) (дата звернення: 27.11.2023)
4. Голубчак К. Т. Методика дизайн-мислення в архітектурній освіті як інноваційний засіб формування креативності майбутніх архітекторів. Містобудування та територіальне планування. 2021. Вип. 76. С. 63–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2021_76_8 (дата звернення: 27.11.2023)
5. Демченко В. Розвиток латерального мислення у здобувачів освіти як важливої складової креативного мислення. Нова педагогічна думка. 2020. № 4. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_4_2 (дата звернення: 27.11.2023)
6. Житницька А. А. Місце креативного мислення у професіограмі майбутнього вчителя іноземної мови. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2021. Вип. 1. С. 64–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_7 (дата звернення: 27.11.2023)

7. Кучинова Н. М. Модель розвитку креативної складової професійного мислення майбутніх маркетологів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 5(2). С. 45–50. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_5\(2\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_5(2)__10) (дата звернення: 27.11.2023)
8. Кучинова Н. М. Результати впровадження програми розвитку креативної складової професійного мислення майбутніх маркетологів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 6(2). С. 54–60. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_6\(2\)__11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_6(2)__11) (дата звернення: 27.11.2023)
9. Лунячек В. Е. Формування креативного мислення студентів у процесі професійного навчання. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2018. № 61. С. 112–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2018_61_14 (дата звернення: 27.11.2023)
10. Нижник О. С. Розвиток креативного мислення педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2019. № 64. С. 155–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2019_64_18 (дата звернення: 27.11.2023)
11. Тимохов О. Формування креативності мислення в майбутніх фахівців декоративно-прикладного мистецтва. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2020. № 3-4. С. 290–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2020_3-4_28 (дата звернення: 27.11.2023)
12. П'явка К. Формування та розвиток креативності студентів у процесі фахової підготовки у вищих навчальних закладах. Педагогічний часопис Волині. 2018. № 2. С. 81–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rchv_2018_2_15 (дата звернення: 27.11.2023)
13. Шапошник Г. Г. Формування комунікативної активності та креативного мислення студентів з використанням інноваційних технологій навчання на заняттях німецької мови. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2018. № 1. С. 29–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2018_1_8 (дата звернення: 27.11.2023)
14. Шевнюк О. Л. Інноваційні підходи до формування креативного мислення майбутніх фахівців з образотворчого мистецтва. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 163. С. 65–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_163_14 (дата звернення: 27.11.2023)

15. Шматько Н. М. Креативне мислення і генерація ідей у контексті стратегічного управління персоналом. Адаптивне управління: теорія і практика. Економіка. 2018. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/admthp_2018_5_21 (дата звернення: 27.11.2023)

REFERENCES

1. Babak A. I. (2021) Kreatyvne myslennia — kliuchova kompetentnist pedahoha XXI stolittia [Creative thinking is the key competence of a teacher of the 21st century]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*, 51, 18–23. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ttmniv_2021_51_4
2. Bondar T. O. (2019) Osvitni instrumenty dlia rozvytku krytychnoho i kreatyvnoho myslennia v umovakh informatsiinoho suspilstva [Educational tools for the development of critical and creative thinking in the conditions of the information society.]. *Filosofski obrii*, 42, 133–137. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2019_42_34
3. Hlotova I. V. (2019) Rozvytok kreatyvnosti v systemi suchasnoi osvity [Development of creativity in the system of modern education]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 144(2), 7–9. Retrieved 27 November 2023 from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_144\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_144(2)_3)
4. Holubchak K. T. (2021) Metodyka dyzain-myslennia v arkhitekturnii osviti yak innovatsiinyi zasib formuvannia kreatyvnosti maibutnikh arkhitektoziv [Design-thinking methodology in architectural education as an innovative means of shaping the creativity of future architects.]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*, 76, 63–70. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2021_76_8
5. Demchenko V. (2020) Rozvytok lateralnoho myslennia u zdobuvachiv osvity yak vazhlyvoi skladovoi kreatyvnoho myslennia [Development of lateral thinking in students as an important component of creative thinking]. *Nova pedahohichna dumka*, 4, 3–6. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_4_2
6. Zhytnytska A. A. (2021) Mistse kreatyvnoho myslennia u profesiohrami maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [The place of creative thinking in the professional profile of a future foreign language teacher]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*, 1, 64–72. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2021_1_7

7. Kuchynova N. M. (2016) Model rozvytku kreatyvnoi skladovoi profesiinoho myslennia maibutnikh marketolohiv [Model of development of the creative component of professional thinking of future marketers]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Psykholohichni nauky*, 5(2), 45–50. Retrieved 27 November 2023 from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_5\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_5(2)_10)
8. Kuchynova N. M. (2016) Rezultaty vprovadzhennia prohramy rozvytku kreatyvnoi skladovoi profesiinoho myslennia maibutnikh marketolohiv [The results of the implementation of the program for the development of the creative component of the professional thinking of future marketers]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Psykholohichni nauky*, 6(2), 54–60. Retrieved 27 November 2023 from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_6\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_6(2)_11)
9. Luniachek V. E. (2018) Formuvannia kreatyvnoho myslennia studentiv u protsesi profesiinoho navchannia [Formation of creative thinking of students in the process of professional training]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, 61, 112–120. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2018_61_14
10. Nyzhnyk O. (2019) Rozvytok kreatyvnoho myslennia pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Development of creative thinking of pedagogical workers of general secondary education institutions]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, 64, 155–163. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2019_64_18
11. Tymokhov O. (2020) Formuvannia kreatyvnosti myslennia v maibutnikh fakhivtsiv dekorativno-prykladnoho mystetstva [Formation of creativity of thinking in future specialists of decorative and applied art]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 3–4, 290–300. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2020_3-4_28
12. Piavka K. (2018) Formuvannia ta rozvytok kreatyvnosti studentiv u protsesi fakhovoi pidhotovky u vyshchych navchalnykh zakladakh [Formation and development of students' creativity in the process of professional training in higher educational institutions]. *Pedahohichni chasopys Volyni*, 2, 81–86. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2018_2_15
13. Shaposhnyk H. H. (2018) Formuvannia komunikativnoi aktyvnosti ta kreatyvnoho myslennia studentiv z vykorystanniam innovatsiinykh tekhnolohii navchannia na zaniattiakh nimetskoï movy [Formation of

- communicative activity and creative thinking of students using innovative learning technologies in German language classes]. Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina», 1, 29–33. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2018_1_8
14. Shevniuk O. L. (2018) Innovatsiini pidkhody do formuvannia kreatyvnoho myslennia maibutnikh fakhivtsiv z obrazotvorchoho mystetstva [Innovative approaches to the formation of creative thinking of future specialists in fine arts]. Naukovi zapysky [Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriiia : Pedahohichni nauky, 163, 65–70. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_163_14
15. Shmatko N. M. (2018) Kreatyvne myslennia i heneratsiia idei u konteksti stratehichnoho upravlinnia personalom [Creative thinking and generation of ideas in the context of strategic personnel management]. Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. Ekonomika, 5. Retrieved 27 November 2023 from http://nbuv.gov.ua/UJRN/admthp_2018_5_21